

В. Д.

Сучасний стан російського православ'я

(Продовження)

II. Стан православ'я на еміграції

Ще перед воєнною світовою завірюхою, що стрясла суспільними, політичними й державними організаціями цілого майже світу, багато російських емігрантів знаходилося в західній Європі. Були се: політичні вигнанці, що завдячуючи особистій чуйності завчасу опускали „неділімую матушку“ й шукали захисту в культурних державах західньої Європи, щоби не дісталися на „неісходімую Сибір“, де їх політичні одномишленники мали нагоду переконатися о силі караючої царської руки; або — багатші російські й неросійські пани, що велику частку свого життя проводили на подорожуванні а то й довготривалім побуті за границею. Перші — се постійний елемент російської еміграції. Другі — переходовий елемент, однак впливовий. Не так для цих вигнанців, як радше для душевних потреб російських багатіїв — „Св. Синод“ подбав про відповідну кількість священників на заході Європи. Ось такий початок історії православ'я на еміграції. Правда, в перших її починах не слідно сеї хаотичної риси безголов'я чи пак многоголов'я, яким пронизана історія сучасного православ'я на еміграції. Всі церковні громади у західній Європі підлягали безпосередно під юрисдикцію петербурського митрополита, якого суфраган, спеціально *ad hoc* керований мав постійний осідок у Римі¹⁾. Так було до війни. Так в часі воєнних подій, як ще більше в періоді пореволюційного систематичного релігійного переслідування в сегоднішній большевицькій Росії — комунікація еміграції з єрархічними верхами — значно утруднилася, а то й вряди-годи зовсім переривалася.

Звідсі то й таке замішання у релігійному життю православної церкви на еміграції. З одної сторони безпереривне шукання „пособій“, які з упадком царату урвалися, з другої сторони шукання за правним головою, або радше авторитетом — який, хоч і зовнішній і *proveniens ex brachio saeculari* — заломився й пропав зі смертю царя — се два зовнішні об'яви, які кидають своєрідне світло на конаючий організм безголовного православ'я на еміграції. — Особи, що відгривають чолові партії у сегоднішній трагедії еміграційного православ'я,

¹⁾ Останній суфраган, що був рівночасно членом рос. Амбасад, відтягнувся зовсім від еміграційної православної гризні й мешкає у своїй виллі побіч Риму у місті Фраскати.

се два єпископи: Антоній Храповицький, спершу волинський єпископ, відтак харківський архієпископ, вкінці київський митрополит; другий се Евлогій Георгієвський, волинський архієпископ. Оба вони знані ще з передвоєнних часів русофіли й русофікатори. 1918. р. головний отаман Симон Петлюра приказав їх заарештувати та замкнути у монастирі оо. Василіян у Бучачі. З Бучача польський уряд перевіз їх до оо. Камедулів у Белянах під Краковом. Звідсі через Румунію вернули 1919 р. на Україну, маючи чи надію на захист „білої армії“ Денікіна. На два місяці перед їх приїздом на Україну, то є в маю 1919 р. часть правосл. єпископів, бачачи неможливість вдержання нормальних дальших адміністративних реляцій з патріархом Тихоном (вінжеж дістався до тюрми) — скликали соборчик у Ставрополі, де установлено тимчасовий „Найвищий церковний Заряд для полудневої Росії“ на автономних засадах. Не довго прийшлося „животіти“ сему „Найв. Зарядові“. Осіню 1920 р. рештки денікінської армії переплили кораблями з Криму до Константинополю, а wraz із ними більшість членів „Найв. Заряду“, між якими знаходиться вже Антоній та Евлогій. Після собору у Симферополі (жовтень 1920), на якому предсїдав Антоній й на якому повірено керму православної церкви на еміграції Евлогієві, відбувся собор у Константинополі (падолист 1920 р.). На сїм соборі створено „Найвищий заграничний церковний Заряд“, якого головою проголошено Антонія. Константинопільський патріарх, вважаючи себе духовним зверхником усіх російських емігрантів уділив сему соборові благословення, та признав новокреований „Найв. загр. церк. Заряд“ (Н. З. Ц. З.), як канонічну інституцію, маючи повні автономні основи. Для себе зарезервував патріарх лише справи розводів. (Се поплатна річ у схизматицьких відносинах). Впливи Антонія за час кількох місяців значно змаліли у „Н. З. Ц. З.“ і сей у січні 1921 р. повірив заряд емігрантської церкви Евлогієві! У квітні 1921 р. вдалося навязати контакт з патр. Тихоном, який признав Евлогієві права вже признані константинопільським патріархом.

Причина, чому Евлогієві залежало так на признанні зі сторони Тихона, мабуть ся, що конст. патріарх хоч теоретично визнавав автономність „Н. З. Ц. З.“, то практично се заперечував, вважаючи православну еміграцію за підлеглу своїй юрисдикції. Між прочим — заборонив у богослуженнях поминати Тихона. Мабуть тому й почав відокремлюватися Евлогій від Константинополя й рівночасно шукав для своєї місії якоїсь канонічної бази через навязання зносин з Тихоном. Тихон на-

дав Евлогієві титул: „єпископ західньої Європи“. В такім характері замешкав Евлогій спершу у Берліні, а відтак у Парижі, що став відсіль немов митрополичим самодільним його тронем. Звідсі розсилає Евлогій всякі розпорядження, творить дієцезії, іменує єпископів і т. д. Така поведінка гордого Евлогія викликала невдоволення в непривиклих до карности членів „Н. З. Ц. З.“, а передусім в Антонія, що вважав себе зверхником Евлогія. Тимчасом Евлогій листом з Парижа... призначає йому, Антонієві Сербію, як терен душпастирської праці, і тим самим заявляє, що журба за долю цілої еміграції є в руках не Антонія, але його — себто Евлогія.

У лютім 1921 р. „Н. З. Ц. З.“ переніс свій осідок з Константинополя до Білгороду в Югославії, одержавши благословення сербського патріярха. Ще того самого року відбувся собор православних емігрантів-єпископів у Сремских Карловцях при участі великого числа світських людей. З Парижа прибув також Евлогій. Під впливом розполітованих російських ляїків Собор більшостою голосів заявився за приверненням монархічного ладу в Росії. Евлогій здержався від голосовання і в сей спосіб зеднав собі прихильне становище Тихона, що приготовляючись до „публичного акту покаяння за свої монархістичні прогріхи“, остро осуджував усі протибольшевицькі виступи розполітованої еміграції. Наслідки ухвали Карловецького Собору не дали на себе довго ждати. Тихон у двох листах до „Предсідника „Н. З. Ц. З.“ Антонія“ та до „Голови православної церкви на еміграції“ Евлогія остро скритикував ухвали Карловецького Собору та під загрозою канонічних кар заборонив єпископам протибольшевицьку політику. В сей спосіб обсяг впливів „Н. З. Ц. З.“ й Антонія значно змалів, за се що раз більші компетенції обсягав Евлогій, і в сей спосіб зачинаєся острий спір між Парижем а Карловцями.

Окружним письмом з серпня 1922 р. патр. Тихон заперечив всі права Карловецькому Синодові, подаючи потрійний мотив: 1) „Н. З. Ц. З.“ повстав без порозуміння з Тихоном; 2) переступив границю своїх компетенцій втручуючись у політичні справи; 3) на дальше є зовсім безпотрібний, бо вистарчає митрополича ексархальна власть Евлогія. — Вже 1. вересня 1922. відбувся зїзд православних єпископів у Карловцях, які більшостою голосів не прийняли до відома розпорядження Тихона, мотивуючи своє становище тим, що Тихон написав се розпорядження під впливом і примусом большевицької влади. Проти сеї ухвали були очевидно — Евлогій та його суфраган еп. Венямин. — Карловецькому сторонництву не полишилось ні-

що інше, як створити на місце розв'язаного „Н. З. Ц. З.“ новий заряд, що й зробили дня 1. червня 1923 р., користаючи з принагідного згромадження більшости правосл. єпископів у Карловцях — очевидно без порозуміння й згоди Тихона. У своїм рішенні єпископи покликалися на декрет Тихона з 1920 р. про автономний заряд правосл. церкви на еміграції. Новоутворений „Синод“ заступав місце „Н. З. Ц. З.“ Напрямна праця „Синоду“ була ще більше радикальна у відносинах до Москви як „Н. З. Ц. З.“ Ціллю „Синоду“ було створення автокефалії для емігр. прав. церкви. Все таки ще й по смерті Тихона (1925) не прийшло до цілковитого зірвання зносин з московським патріархом. „Синод“ визнає зверхність так наслідника Тихона — Петра, як і Сергія, однак не покидає політики „пасивної резистенції“, не приймаючи до відома й не виконуючи розпоряджень московських патріархів. Всупереч поглядам Антонія (предсідник „Синоду“) Евлогій заняв становище цілковитої лояльності зглядом Москви. Безпосередною причиною до цілковитого зірвання зносин між Парижем і Карловцями була єпископська номінація архімандрита Тихона — теперішнього єпископа в Празі, якого Евлогій всупереч постановам „Синоду“ іменував без порозуміння з Антонієм своїм суфраганом та „єпископом Берліна й цілої Німеччини“. Безпорядно по сім Евлогій удався на єпископську конференцію до Карловець, де справа номінації Тихона виринула на порядок дня й наробила знечевя много галасу. Евлогій вже третього дня засідань опустив Карловці, мотивуючи тим, що він, як повновласник патр. Тихона, не може брати участі у нарадах „Синоду“, який хоче узурпувати собі автокефальні привілеї. В сей спосіб прийшло до цілковитого роздору між Евлогієм та Антонієм. По стороні обох противників угрупувалися деякі правосл. єпископи. Більший авторитет мав Антоній; за се сильніші плечі мав Евлогій: Сергія й „*placet*“ совітського уряду. По стороні Антонія станув також дотеперішній вікарій Евлогія — берлінський єпископ Тихон і се дало притоку до безприкладного в історії правосл. церкви двобою між Евлогієм а Антонієм. Евлогій телеграфічно повідомив Тихона, що позбавляє його уряду вікарія та забороняє йому виконання душпастирських обовязків у Німеччині; його місце заступити має протоєрей Прозоров. Антоній іменем Карловецького Синоду заборонив Евлогієві втручатися в справи душпастирування в Німеччині, забороняє Прозорову справування душпастирства на терені Німеччини та апробує діяльність Тихона. Очевидно ні Тихон ні Прозоров не робили собі нічого з суспенз й оба дальше виконували свої

обовязки, причім один другого часто екскомунікував. Карловецький Синод зачав робити що раз голосніші закиди Евлогієві. Між іншим домагався від Евлогія розв'язання богословського інституту у Парижі закидуючи, що протестанський американський „Союз молодих людей“ фінансуючи сей інститут впливає також на догматичну сторінку виховання, а саме впроваджує протестанські принципи. На се Евлогій відповів подібним закидом на виданий Антонієм катехизм. Для кінцевого рішення спору Евлогій предложив Антонієві посередництво Константинополя. Се викликало обурення в Карловцях, бо в „російській правосл. церкві не було подібного випадку вже від половини 17. століття“. Вдобавку Карл. Синод суспендував Евлогія іменуючи на його місце дотеперішнього Евлогієвого вікарія в Лондоні архієп. Серафима. У таборі православної церкви починає новий роздор на т. зв. „Серафимців“ та „Евлогійців“. В таборі Евлогія полишаєся передусім молодь, що почуваєя йому до вдячності за матеріяльну піддержку за посередництвом америк. „У. М. С. А.“.

Однак Евлогій діждався помочі з Москви. Патр. Сергій зажадав 1927 р. від усіх заграничних єпископів заяви лояльності зглядом большевицького ряду. Карловці — категорично відмовилися; Евлогій підписав. Вислід — зовсім льогічний: Сергій зарядив розв'язання „Синоду“ у Карловцях, як неканонічної інституції, а виконання сего зарядження поручив Евлогієві, якого узнав за правного свого заступника на еміграції. Сим фактом зачинаєся декаденція впливів Евлогія. Його суто совітофільський дух, рабсько-хитра фізіогномія вчорашнього вірного царського підніжка — а сегоднішного большевицького оруддя, горда амбітність та нестерпимість зглядом других єпископів — все те підірвало його авторитет в еміграційних кругах. Більше симпатій зискує Карловецький Синод, який однак не маючи ніякої правної основи (з одної сторони конфлікт з Конст. патріярхом в справі розводів, з другої непризнання моск. патріярхом) не може розвинути своєї діяльності до сеї міри, щоби обеднати цілу еміграцію.

1930 р. св. Отець Пій XI. звернувся до цілого християнкого світа з зазивом спішити переслідуванім за віру братям у Росії з молитвою о поміч від Бога. Сего зазиву послухали не лише католики, але й православні. „Синод“ у Карловцях видав спеціальні зарядження в справі молитов за переслідуваних братів під большевицькою кормигною. Евлогій під натиском публичної опінії оголосив відповідне зарядження в справі молитов. Сим викликав він обурення совітського уряду, а тим

самим Сергія, що якраз таки сего 1930 р. мав свою славу „бесіду“, в якій заперечив правдивість релігійних гонень у ССРСР. Безпроводно Сергій відібрав Евлогієві митрополичу гідність, зложив його з уряду свого вікарія на Зах. Європу, й на його місце назначив у грудні 1930 р. архієп. Елевктерія з Ковна. Евлогій стративши ласку у Сергія їде враз із цілою своєю капітулою до Константинополя, піддаєся під владу патріярха Фотія II і сей іменує його ексархом на цілу західню Європу не зважаючи на протест румунського патріярха, приклонника Антонія. (*Echos d'Orient*. 37. (1934). Фотій II. оголосив, що всякі декрети, що виходять з Москви проти Евлогія, не мають стійности, бо Евлогій належить під юрисдикцію конст. патріярха. Ось і коротенька історія сего еміграційного православного хаосу, що зачався Карловецьким Синодом при співучасті ляків, а скінчився повним розламом ерархічної єдности. Хто властиво є канонічним зверхником емігрантів: чи Антоній — ніким непризнаний, чи Елевктерій признаний Москвою, чи Евлогій „вселенським“ патріярхом Фотієм II? Звідсито й така бездушність, безнапрямість й безвихідність у православному еміграційному житті. Овоч сего роздору такий, що більшість еміграції стає індиферентною, байдужною в релігійних справах або впадає в стверті рамена сектанства. Тільки здоровіший, віруючий елемент вертає туди, де знайти може правдиве заспокоєння душевних потреб — а саме до католицької Церкви.

Насуваєся питання: яка причина сеї анархії, розкладу, хаосу у православному життю? Відповідь одна: схизма, себто розлука зі здоровим, життєдайним пнем кат. Церкви, а через се брак авторитету й дисципліни, які є у кат. Церкви. Один православний єпископ¹⁾ у хвилі повної щирости висловився дуже похвально про кат. Церкву передусім видвигаючи її організацію та дисципліну. По його думці єдність організації се овоч непомильного одного авторитету (Папи), а дисципліна се овоч целібату католицького клеру. Завдяки здисциплінованості кат. клеру й єдности авторитету кат. Церкви згідно з волею Божественного основника має монархічну організаційну систему, підчас коли правосл. церква позбавлена ерархічної й авторитативної єдности ввела руйнуючу механічно-парляментарну більшостеву демократію, допустивши до участі у проводі Церкви світських людей. Подібно як творець схизми Керулярій — се світська людина, що щойно по виборі на патріярха став єпископом — так і взагалі світський дух переважає у церковнім

¹⁾ Подаю за Зігбертом Вітмайстром, який промовчує імя сего єпископа.

житті православія аж посегоднішні часи. Не маючи непомильного авторитету, православна церква стараєся знайти свій авторитет і життєдайну силу в особі світських цісарів (цезаропапізм), царів, а то й президентів республік (Польща); в сей спосіб повстає з православної церкви якийсь дивогляд: духовний тулів (єрархія), а голова світська (цісар, цар і т. д.); надприродний організм — а життєдайний принцип природний земський. Чи се не парадокс? Посторонній, обективний глядач, навіть негатолик мусить признати, що в органічній системі православія не достає якоїсь части і то суттєвої, що для схизматичького стада нема іншої ради, як повернутись до властивого пастиря. Ось сьогоднішний великий схизматичький ляїк-теолог Бердяєв, глядячи на сей безприкладний спір між православними єпископами дає таку заввагу: „Наглядний спір між російськими емігрантами-єпископами виказує, що ніякий з них не є непомильний. Лише католицизм має докладну й логічну ідею непомильності й єрархічного авторитету. Православіє дійсно усім різниться від католицизму, що воно не має ніякого учительського непомильного уряду. Впрочем, якщоб у православній церкві кожний єпископ посягнув по папський уряд непомильності — вкортці требаби з конечности опинитися у домі божевільних. Один, одинокий непомильний Папа практично можливий. Але бути окруженим двадцятьчотирма папами, що між собою спорять, се те саме, що виставляти себе на заворот голови“. — Основа церковного авторитету се — правда, істина. Тому для Церви — непомильний один авторитет абсолютно конечний. З хвилею, коли якась частина відлучуєся від Церкви, затрачує правду, життя і її жеде подібна доля, яка стрінула православну еміграцію. Який вихід для православної церкви? Одинока дорога се поворот до кат. Церкви, якої видимим головою є наслідник того, що йому сказав Ісус: „Ти еси Петр, і на сім камені созижду Церков мою і врата адова не одоліють єя“.
